

ПРІОРИТЕТНІ ЗАВДАННЯ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ

Одним із шляхів забезпечення стабільності в Україні є вирішення проблеми формування середнього класу, що обумовлено його функціями та роллю в суспільстві. Збільшення частки цієї соціальної групи в структурі українського суспільства вимагає розроблення дієвих механізмів та інструментів політики формування середнього класу. Метою статті є визначення пріоритетних завдань політики формування середнього класу в Україні на основі аналізу факторів, що впливають на збільшення його чисельності. Наукова новизна полягає в тому, що автором розкрито зміст поняття «політика формування середнього класу», який включає діяльність держави, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, політичних партій щодо визначення законодавчо закріплених цілей, розроблення та реалізації управлінських заходів, рішень та дій, спрямованих на збільшення частки середнього класу в структурі суспільства. Метою політики формування середнього класу є створення необхідних економічних, соціальних та правових умов і гарантій для збільшення чисельності цього прошарку суспільства. У статті на основі порівняльного аналізу узагальнено підходи науковців до виділення факторів впливу на формування середнього класу. Визначення передумов, необхідних для його становлення, дало можливість сформулювати завдання політики формування середнього класу. З точки зору автора, вони знаходяться у площинах сфери доходів, сфери зайнятості, підтримки підприємництва та гуманітарної сфери. Виходячи із зазначених завдань, можна зробити припущення про синтезований характер політики формування середнього класу, оскільки вона поєднує в собі (в якості підсистем) політику доходів, політику зайнятості, політику підтримки підприємництва та гуманітарну політику. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані при прийнятті управлінських рішень та розробці заходів з метою збільшення частки середнього класу в структурі українського суспільства. Напрямом подальших досліджень є розроблення концептуальних засад політики формування середнього класу та обґрунтування практичних рекомендацій щодо збільшення його чисельності в Україні.

Ключові слова: середній клас, політика формування середнього класу, стабільність, зайнятість, добробут, доходи, доступність освіти.

ВСТУП

Постановка проблеми. Питання формування середнього класу стали актуальними у світлі значних соціальних і політичних змін, які відбулися за останні роки в Україні. Посилення економічної нерівності, зростання чисельності як багатих, так і бідних, призводить до зменшення частки цього прошарку в структурі українського суспільства. Важливість чисельного збільшення середнього класу обумовлена функціями та роллю цієї соціальної групи в суспільстві. Однією із основних функцій середнього класу дослідники [4; 7; 9] називають забезпечення економічної, соціальної і політичної стабільності в країні. Слід зауважити, що середній клас не виникає автоматично, він є результатом цілеспрямованих зусиль держави та громадянського суспільства, що вимагає розроблення дієвих механізмів та інструментів політики формування середнього класу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу причин нерівності, факторів впливу на формування середнього класу та пошуку напрямів збільшення його чисельності в Україні присвячені праці таких науковців, як О. Александрова, Д. Василюк, О. Дроздов, В. Козьма, О. Красота, О. Крикун, Е. Лібанова, І. Мейжис, Н. Мороз, О. Пашенко, Г. Рекун, Я. Сало. Сучасні дослідники досить детально аналізують чинники впливу на процеси розвитку середнього класу, досліджують завдання політики формування

середнього класу, її механізми та інструменти. Проте, незважаючи на значний науковий доробок, актуальним залишається розроблення комплексного підходу до вирішення цієї важливої проблеми.

Мета статті (постановка завдання). Мета статті – визначити пріоритетні завдання політики формування середнього класу в Україні на основі аналізу факторів, що впливають на збільшення його чисельності.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Політика формування середнього класу (за авторським визначенням) – це діяльність держави, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, політичних партій щодо визначення законодавчо закріплених цілей, розроблення та реалізації управлінських заходів, рішень та дій, спрямованих на збільшення частки середнього класу в структурі суспільства. Метою політики формування середнього класу є створення необхідних економічних, соціальних та правових умов і гарантій для збільшення чисельності цього прошарку суспільства.

Завдання цієї політики визначаються на основі аналізу факторів, що впливають на його формування та розвиток. Науковці по-різному підходять до визначення їх переліку.

Так, Мейжис І. А. та Дроздов О. В., досліджуючи стан середнього класу в українському суспільстві,

виділяють п'ять груп чинників, що впливають на його формування [6]:

- економічні – наявність у суспільстві налагоджених ринкових відносин, приватної власності й конкуренції, залучення всіх можливих ресурсів, зокрема й коштів трудових мігрантів, у створення малих і середніх підприємств, які могли б задовольняти споживчий попит населення;

- політико-правові – зміцнення політичної стабільності за рахунок більш широкого представництва інтересів середнього класу в парламенті з усім спектром соціальних уявлень про справедливе суспільство; підвищення рівня правової свідомості громадян; удосконалення законодавчої бази; розвитку громадянського суспільства;

- соціальні – доступність освіти; впорядкованість соціального статусу економічно активних груп, їх соціальної ролі й відповідного іміджу представників середнього класу;

- духовні – наявність ринкової економічної психології в суспільстві в цілому і певних ціннісних орієнтацій, спрямованих на реалізацію соціальної та підприємницької активності представників середнього класу;

- соціально-економічні – встановлення більш високого рівня гарантованої оплати праці і такого податкового обкладення, яке б дозволило підприємцям встановлювати справедливу оплату роботи, а не розробляти тіньові схеми.

Пашенко О. П. чинниками, від яких залежить становлення середнього класу, називає наступні [8, с. 353]:

- глибинні соціально-економічні процеси, пов'язані з ринковою трансформацією економіки, змінами в організації та функціонуванні виробництва, розвитком продуктивних сил;

- соціально-політичні процеси, діяльність державних інститутів як одного з найважливіших механізмів збалансування, узгодження і гармонізації інтересів різних соціальних груп і верств,

- соціокультурні і соціально-психологічні процеси, традиції, ціннісні орієнтації та установки індивідів і соціальних груп, їхня готовність до сприйняття змін та діяльності за нових умов.

Дослідник Василюк Д. Я. фактори впливу на розвиток середнього класу суспільства поділяє на дві групи: матеріально-майнові та освітньо-професійні. До першої групи автор відносить [2, с. 45]:

- розмір реальної заробітної плати;
- розмір реальних середньомісячних грошових доходів та витрат на душу населення;

- реальні сукупні ресурси в розрахунку на одне домогосподарство;

- забезпечення власним житлом та показник житлового фонду на 1 особу;

- наявність власного автомобіля в домогосподарстві;

- кількість домогосподарств, котрі використовують наявні грошові ресурси на придбання путівок з метою відпочинку;

- кількість домогосподарств, що мають ресурси для заощадження – депозити в банках, купують цінні папери, валюту тощо.

Друга група факторів (освітньо-професійні), з точки зору Василюка Д. Я., включає:

- доступність вищої та професійно-технічної освіти, її відповідність потребам ринку праці;

- чисельність в суспільстві працівників вищої кваліфікації, з дипломом кандидата або доктора наук;

- наявність міцного зв'язку «освіта-професія-дохід»;

- масова частка в суспільстві професіоналів та висококваліфікованих фахівців.

В цьому переліку, на нашу думку, наведені більше ознаки середнього класу, ніж фактори, а до факторів впливу можна хіба що віднести доступність освіти та її відповідність потребам ринку праці.

Александрова О. С. виділяє фактори, що перешкоджають становленню середнього класу в Україні, вони діють у трьох площинах: соціально-економічній, соціально-політичній та соціокультурній [1].

Соціально-економічні чинники, з точки зору дослідниці, це: дія великого іноземного капіталу; концентрація внутрішнього великого фінансового капіталу, генетично пов'язаного із владою; збереження значного державного регулювання в економіці; збільшення частки соціальних витрат держави на підтримку нижніх верств при відсутності спрямованої економічної політики на формування й підтримку середніх верств населення; міграційні процеси (українців за кордон); низька трудова мобільність на ринку праці; особливості реформування земельних відносин; зменшення працездатного сільського населення; широкомасштабне розповсюдження бідності населення; неформальна економіка і неформальні відносини.

До групи соціально-політичних чинників, з точки зору Александрової О. С., відносяться [1]: панування бюрократії; соціальна безвідповідальність правлячої еліти; орієнтація влади на інтереси переважно верхньої верстви суспільства; специфіка громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві.

Група соціокультурних чинників включає: відсутність ознак формування в середньому класі групової ідентичності та певних цінностей цієї групи; взаємну неадекватність очікувань у поведінці підприємців і найманих працівників; відсутність культури конкуренції й партнерства в перехідному суспільстві.

Досліджуючи вплив середнього класу на розвиток громадянського суспільства України, Мороз Н. до факторів впливу на формування середнього класу відносить [7]: економічну політику держави (податкова реформа, легалізація малого бізнесу, боротьба з бідністю, проблема заощаджень та інвестицій); формування групової ідентичності, підвищення в суспільній думці статусу освіти, збільшення кількості економічно і соціально активних громадян; ліквідацію дефіциту культури суспільства.

За результатами узагальнення підходів науковців до виділення факторів впливу на формування середнього класу визначимо сукупність передумов, необхідних для його становлення (рис. 1).

Визначення передумов, необхідних для становлення середнього класу, дає можливість

сформулювати завдання політики формування середнього класу. З нашої точки зору, вони знаходяться у площинах сфери доходів, сфери зайнятості, підтримки підприємництва та гуманітарної сфери. Виходячи із зазначених завдань, можна зробити припущення про синтезований характер державної політики формування середнього класу, оскільки вона поєднує в собі (в якості підсистем) політику доходів, політику зайнятості, політику підтримки підприємництва та гуманітарну політику.

Політика доходів охоплює процеси на рівні їх первинного розподілу та перерозподілу між основними

інституційними суб'єктами економічних відносин: державою, територіальними громадами, бізнесом і домогосподарствами [5]. В контексті створення умов для формування середнього класу її завдання наступні: реформування заробітної плати, збільшення її частки в доходах домогосподарств; підвищення заробітної плати в бюджетній сфері; підвищення мінімальної заробітної плати та дотримання її співвідношення із середньою заробітною платою; запровадження прогресивної системи оподаткування; забезпечення умов вільного та доступного кредитування.

Рис. 1. Передумови становлення середнього класу

Джерело: розроблено автором.

Завдання політики зайнятості в контексті формування середнього класу полягають у наступному: забезпечення рівних умов усім громадянам права на вільний вибір діяльності відповідно до здібностей та професійної підготовки з урахуванням особистих інтересів і суспільних потреб; запобігання безробіттю, створення нових робочих місць та умов розвитку самозайнятості; забезпечення зайнятості випускників вищих навчальних закладів як потенційних представників середнього класу; міжнародне співробітництво у вирішенні проблем зайнятості населення.

Державна політика підтримки підприємництва – це цілеспрямована діяльність держави щодо створення умов та стимулів становлення і розвитку підприємництва. Ця політика має дві сторони:

1) свідоме формування державними структурами правових, економічних та організаційних умов становлення і розвитку підприємництва;

2) створення стимулів, використання матеріальних і фінансових ресурсів, які залучаються до сфери підприємництва на пільгових засадах або

безоплатно.

Завдання державної політики підприємництва, з нашої точки зору, полягають у наступному: сприяння організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування підприємств, підготовки і перепідготовки кадрів; фінансово-кредитна підтримка; цінова підтримка виробництва певних видів продукції; розроблення державних замовлень для малих підприємств; розроблення нормативно-правової бази функціонування бізнес-інкубаторів.

Перед визначенням завдань політики формування середнього класу у гуманітарній сфері, визначимось із розумінням сутності гуманітарної політики. Дерєга В. В. трактує гуманітарну політику як систему рішень, що мають на меті створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, соціальної, інтелектуальної, духовної безпеки людини, реалізації її духовних потреб і збагачення творчого потенціалу. Метою гуманітарної політики, з точки зору науковця, є досягнення високого життєвого, духовного та інтелектуального рівня особистості, як у її власних інтересах, так і в інтересах держави загалом [3].

Авторське визначення гуманітарної політики як складової політики формування середнього класу наступне: це діяльність держави щодо забезпечення високого рівня освіченості населення, розвитку фундаментальної науки, культури та мистецтва, формування системи національних цінностей, ідей справедливості, патріотизму, духовності, моральності, людської гідності.

Основними напрямками гуманітарної політики в світлі завдань формування середнього класу є наступні: підвищення загального добробуту суспільства; формування нової системи науково-технологічної політики і органічне входження її у світовий науковий простір; забезпечення доступності освіти; гуманізація освіти і виховання молоді як потенційних представників середнього класу; всебічне сприяння підвищенню національно-духовного рівня особистості; забезпечення умов розвитку культури та мистецтва; забезпечення доступності користування послугами закладів та установ культури, гарантії свободи творчості; утворення широкої інформаційної мережі, забезпечення доступу населення до міжнародних освітньо-культурних програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова, О. С. Середній клас як фактор забезпечення стабільності в сучасній Україні / О. С. Александрова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: elibrary.kubg.edu.ua.
2. Василюк, Д. Я. Організаційно-економічні засади формування та розвитку середнього класу в Україні: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07 / Д. Я. Василюк. – Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016. – 225 с.
3. Деріга, В. В. Соціальна і гуманітарна політика. Навчальний посібник [Електронний ресурс] / В. В. Деріга. – Миколаїв: Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com>.
4. Козьма, В. Середній клас як суб'єкт соціально-політичних процесів [Електронний ресурс] / В. Козьма // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2012. – № 4. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua>.
5. Лібанова, Е. Доцентровий зміст політики доходів [Електронний ресурс] / Е. Лібанова, О. Цимбал // Дзеркало тижня. – 2017. – Випуск № 30-31. – Режим доступу: <https://dt.ua>.
6. Мейжис, І. А. Середній клас в Україні [Електронний ресурс] / І. А. Мейжис, О. В. Дроздов. – Режим доступу: lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/sociology/.../184-172-18.pdf.
7. Мороз, Н. Середній клас як необхідна умова розвитку громадянського суспільства в Україні [Електронний ресурс] / Н. Мороз. – Режим доступу: dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/.../12-Moroz.pdf.
8. Пашенко, О. П. Формування середнього класу в Україні: передумови, особливості та перспективи / О. П. Пашенко // Вісник ЖДТУ. – 2008. – № 2(44). – С. 349-356.
9. Сало, Я. В. Середній клас як інструмент соціально-економічного розвитку країни / Я. В. Сало // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Випуск 7, частина 3. – С. 63-66.

REFERENCES

1. Aleksandrova O. S. Serednii klas yak faktor zabezpechennia stabilnosti v suchasni Ukraini. Retrieved from elibrary.kubg.edu.ua [in Ukrainian].
2. Vasyliuk D. Ia. (2016). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady formuvannia ta rozvytku serednoho klasu v Ukraini. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ivano-Frankivsk : DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasyliia Stefanyka» [in Ukrainian].
3. Dereha V. V. (2012). Sotsialna i humanitarna polityka. Navchalnyi posibnyk. Mykolaiv: Vydavnytstvo ChDU im. Petra Mohyly. Retrieved from <http://pidruchniki.com> [in Ukrainian].
4. Kozma V. (2012). Serednii klas yak subiekt sotsialno-politychnykh protsesiv. *Osvita rehionu: politolohiia, psykhologhiia, komunikatsii*. Retrieved from <http://social-science.com.ua> [in Ukrainian].
5. Libanova E. (2017). Dotsentrovyi zmist polityky dokhodiv. Retrieved from <https://dt.ua> [in Ukrainian].
6. Meizhys I. A. Serednii klas v Ukraini. Retrieved from lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/sociology/.../184-172-18.pdf [in Ukrainian].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Досягнення стабільності в українському суспільстві, відновлення економічного зростання потребує формування чисельного середнього класу. Поділяємо думку Мороз Н. [7], що для цього «...необхідна підтримка з боку державної влади, створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього бізнесу, фермерських господарств, сільського господарства, посилення соціальних позицій представників наукової, технічної, гуманітарної, творчої інтелігенції, формування соціально-групової ідентичності та самоідентифікації громадян, створення громадських і неурядових організацій, партій, що виражають його інтереси». Основною умовою оновлення середнього класу в українському суспільстві є підвищення доходів громадян.

Напрямом подальших досліджень є розроблення концептуальних засад політики формування середнього класу в Україні та обґрунтування практичних рекомендацій, спрямованих на збільшення частки середнього класу в українському суспільстві.

7. Moroz N. Serednii klas yak neobkhidna umova rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini. Retrieved from dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/.../12-Moroz.pdf [in Ukrainian].
8. Pashchenko O.P. (2008). Formuvannia serednoho klasu v Ukraini: peredumovy, osoblyvosti ta perspektyvy. Visnyk ZhDTU [in Ukrainian].
9. Salo Ya. V. (2016). Serednii klas yak instrument sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu [in Ukrainian].

Игнатенко Татьяна Сергеевна. ПРИОРИТЕТНЫЕ ЗАДАЧИ ПОЛИТИКИ ФОРМИРОВАНИЯ СРЕДНЕГО КЛАССА В УКРАИНЕ

Одним из путей обеспечения стабильности в Украине является решение проблемы формирования среднего класса, что обусловлено его функциями и ролью в обществе. Увеличение доли этой социальной группы в структуре украинского общества требует разработки действенных механизмов и инструментов политики формирования среднего класса. Целью статьи является определение приоритетных задач политики формирования среднего класса в Украине на основе анализа факторов, влияющих на увеличение его численности. Научная новизна состоит в том, что автором раскрыто содержание понятия «политика формирования среднего класса», которое включает деятельность государства, органов местного самоуправления, институтов гражданского общества, политических партий по определению законодательно закрепленных целей, разработке и реализации управленческих мер, решений и действий, направленных на увеличение доли среднего класса в структуре общества. Целью политики формирования среднего класса является создание необходимых экономических, социальных и правовых условий и гарантий для увеличения численности этого слоя общества. В статье на основе сравнительного анализа обобщены подходы ученых к выделению факторов влияния на формирование среднего класса. Определение предпосылок, необходимых для его становления, позволило сформулировать задачи политики формирования среднего класса. С точки зрения автора, они находятся в плоскостях сферы доходов, сферы занятости, поддержки предпринимательства и гуманитарной сферы. Исходя из указанных задач, можно сделать предположение о синтезированном характере политики формирования среднего класса, поскольку она сочетает в себе (в качестве подсистем) политику доходов, политику занятости, политику поддержки предпринимательства и гуманитарную политику. Практическое значение полученных результатов заключается в том, что они могут быть использованы при принятии управленческих решений и разработке мероприятий с целью увеличения доли среднего класса в структуре украинского общества. Направлением дальнейших исследований является разработка концептуальных основ политики формирования среднего класса и обоснование практических рекомендаций по увеличению его численности в Украине.

Ключевые слова: *средний класс, политика формирования среднего класса, стабильность, занятость, благосостояние, доходы, доступность образования.*

Ihnatenko Tetiana S. PRIORITY TASKS OF THE POLITICIANS FOR FORMATION OF THE MIDDLE CLASS IN UKRAINE

One of the ways to ensure stability in Ukraine is to solve the problem of the formation of the middle class, which is due to its functions and role in society. The increase in the share of this social group in the structure of Ukrainian society requires the development of effective mechanisms and tools for policy formation of the middle class. The purpose of the article is to determine the priority tasks of the policy of forming the middle class in Ukraine on the basis of an analysis of the factors that affect the increase in its number. The scientific novelty is that the author discloses the concept of "middle class policy", which includes the activities of the state, local self-government agency, civil society institutions, political parties in defining legally fixed goals, developing and implementing management measures, decisions and actions aimed at increasing the share of the middle class in the structure of society. The goal of the policy of forming the middle class is to create the necessary economic, social and legal conditions and guarantees for increasing the size of this stratum of society. The approaches of scientists to isolating the influence factors on the formation of the middle class have been summarized on the basis of a comparative analysis in the article. The definition of the prerequisites necessary for its formation allowed us to formulate the tasks of the policy of forming the middle class. From the author's point of view, they are in the spheres of income, employment, entrepreneurship and the humanitarian sphere. Proceeding from these tasks, one can make an assumption about the synthesized nature of the policy of forming the middle class, because it combines (as subsystems) income policy, employment policy, business support policies and humanitarian policies. The practical significance of the results obtained is that they can be used in making managerial decisions and developing measures to increase the share of the middle class in the structure of Ukrainian society. The direction of further research is the development of a conceptual framework for the policy of forming the middle class and the rationale for practical recommendations for increasing its number in Ukraine.

Keywords: *middle class, middle class policy, stability, employment, welfare, income, access to education.*

Одержано 25.04.2018 р.